

REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

IMBIZO

**Rothe ri isa
Afurika Tshipembe phanda**

Tshivenda

Muphuresidennde Vho Jacob Zuma vho ngetshedza Mulaedza wa Lushaka (SoNA) ngei Phalamenndeni, Doroboni ya Kapa, nga Lavhuna, Ja dzi 12 Luhuhi 2015.

“Nwaha wa 2015 ndi nwaha wa Thendelonzwiwa ya Mbofholowo na u shuma nga Vhuthihi u itela u alusa Mbofholowo ya ikonomi. Ndi nwaha wa u engedza lwendo kha u fhatja Afurika Tshipembe ji bvelaho phanga ji re na vhuthihi, ji re na demokirasi, ji si na khethululo nga muvhala, ji si na khethululo nga mbeu. U dovha hafhu wa vha nwaha wa u qinikedzela hafhu kha u fhelisa khethululo nga muvhala na zwiwhe zwiito zwi si zwavhudi zwi tutshelelaho na izwo kha shango. U dovha hafhu wa vha nwaha wa u vhumungu zwinzhi kha vhumatshelo hashu, nga u funza vhana vhashu na vhaswa nga ha vhufa ho pfumaho ha lji shango.”
– Muphuresidennde Vho Jacob Zuma, kha Mulaedza wa Lushaka, wa dzi 12 Luhuhi 2015.

Muphuresidennde vho bvisela khagala pulane yashu ya mbuno dza tshane ya u engedza nyaluso na u sika mishumo dzine dza vha:

1. U tandulula khaedu ya mudagasi.
2. Mbuedzedzo ya zwa vhulimi na ndeme ya mudzedze wa zwibveledzwa zwa vhulimi.
3. U bvedza u vhuvelwa kana u engedza ndeme kha lupfumo lwa minerala yashu.
4. U shumiswa nga mannda ha Pulane ya Mbekanyamaitete ya Nqowetshumo nga ndila khulwane.
5. U tshutshedza vhubindudzi ha sekithara ya phuraivethe.
6. U langa khudano mishumoni.
7. U vulela ndila vhukoni ha Mabindu Matuku na a Vhukati (dziSMME), zwiimiswa zwo tshanganelanawo, mabindu a lokhishini na a vhupo ha mahayani.
8. Mbuedzedzo ya Muvhuso na u engedza mishumo wa khamphani dzi langwaho nga muvhuso, themamveledziso ya Thekhini lodzhi ya Vhudavhidzani ha Mafhungo (ICT) kana u shumiswa ha burodibennde, maqi, vhuthathathshili khathihi na themamveledziso ya vhuendi.
9. *Operation Phakisa* ine ndivho yayo ya vha u engedza ikonomi ya lwanzheni na dziwhe sekithara.

U THOLIWA

Tshitatshiti tsha Afurika Tshipembe tsho sumbedzisa figara dza u tholiwa dza kotare yo fhelaho ya nwaha wa 2014, hune vhatu vha 15,3 milioni vho tholiwa fhanu Afurika Tshipembe. Mishumo yo engedza nga tshivalo tsha 203 000.

Vhubindudzi kha u tholiwa ha vhaswa vhu khou vhuedza. T̄hūth̄uwedzo ya Muthelo wa u Tholwa ha Vhaswa, ye ya thomiwa nga űwaha wa 2014, yo sedzesaho nga maand̄a kha vhaswa, i khou bvela phan̄a zwavhūḡi nga maand̄a. Masheleni ane a nga lingana R2 bilioni o no kuvhanganywa nga vatholi vha linganaho 29 000 vhe vha itela mbadelo dza vhaswa vha linganaho 270 000.

U swika zwino muvhuso wo no sika zwikhala zwa mishumo zwi linganaho 850 000, khathihi na u swikisa gemo ̄a zwikhala zwa mishumo zwi linganaho milioni dza rathi nga tshikhala tsha mir̄waha mītanu. Muvhuso u khou fulufhela u swikelela gemo ̄a űwaha ̄a zwikhala zwa mishumo zwi linganaho milioni nthihi.

Mbekanyamushumo dza zwa mupo dzi ngaho u Shuma nga Malāṭwa, Mavu o ḡalesaho maḡi, zwa Maḡi, zwa Mulilo dzo sika zwikhala zwa mishumo zwi fhiraho 30 000, ndivho khulwane ndi u sika mishumo i fhiraho 60 000 kha űwaha wa muvhalelano u tevhelaho.

MUḡAGASI

Muvhuso u khou lwa nga nḡila dzoṭhe u ya nga hune wa nga kona ngaho kha u tandulula khaedu ya muḡagasi na u shuma na thaidzo ya muḡagasi kha shango.

Muvhuso wo sika pulane ya thandululo ine ya vha ya themo pfufhi, themo ya tshifhinganyana na themo ya tshifhinga tshilapfu.

Pulane ya themo pfufhi na ya tshifhinga tsha vhukati i katela:

- u khwiniswa ha u lugiswa ha zwiṭitshi zwa muḡagasi zwa Eskom
- u engedza maand̄a a muḡagasi
- u ṭhogomela mbadelo dza muḡagasi.

Pulane ya tshifhinga tshilapfu i kwama u fhedzisiwa ha pulane khulwanesa ya tsireledzo ya muḡagasi. Mbadelo dza tshiimiswa tsha Eskom dzi ḡo khwiniswa u itela uri tshumelo i konadzee nga tshenetsho tshifhinga. Muvhuso u ḡo sumbedza u ḡinekedzela hawo nga u fha Eskom masheleni ane a nga lingana R23 bilioni ngomu ha űwaha wa muvhalelano u ḡaho.

“War Room” yo tumbulwaho nga khabinethe nga űwedzi wa Nyendavhusiku 2014 i khou shumisana zwavhūḡi na tshiimiswa tsha Eskom u itela u khwinisa sisiṭeme ya u ṅekedza muḡagasi na u ṭhogomela u khauwa ha muḡagasi.

ZWIṆWE ZWIKO ZWA MUḡAGASI

Zwi tshi bva kha u gonya ha mutengo wa dizili, tshiimiswa tsha Eskom tsho sumbedziswa uri tshi bve kha u shumisa dizili tshi shumise gese sa tshiko tsha muḡagasi hu u itela u shumiswa ha dzidzhenereitha.

Mīṭa nayone i khou ṭūṭuwedzwa u shumisa xasi vhudzuloni ha muḡagasi kha u bika, u dudedza na kha zwiṆwe zwishumiswa. U fhaṭwa ha zwiṭitshi zwiswa zwiraru – Kusile, Medupi na Ingula – zwi ḡo engedza 10 000 megawatsi (MW) dza nungo kha nethiweke ya shango.

Muvhuso u swika zwino wo wana 4 000 MW u bva kha zwiimiswa Zwi bveledzaho Muḁagasi zwo tou Ḑiimisaho, na u shumisa zwiko zwine zwa dovha hafhu zwa shumisea. Mushumo wa vhuḁa vhuraru ha u thoma ha u wanala ha muḁagasi une wa dovha hafhu wa shumisea ho kunga maḁo a vhubindudzi ha phuraivethe vhu fhiraho R140 bilioni.

Tshivhalo tsha 3 900 MW tsha muḁagasi u dovhalo hafhu wa shuma na tshone tsho wanala, na thandela dza 32 dzi na nungo dzi fhiraho 1 500 MW dzo khunyeledzwa na u ḁumanywa na nethiweke. Tshiimiswa tsha Eskom tsho fhedza u fhaḁiwa tsha Sere Wind Farm, ine yo no ḁi thoma u ḁekedza 100 MW kha giridi.

Nga ḁiwedzi wa Nyendavhusiku 2014, muvhuso wo thoma u wana 2 400 MW dza nungo dzi wanalaho kha muḁagasi u bvaho kha u fhiswa ha malasha maswa u bva kha Zwiimiswa Zwo Ḑiimisaho zwi Bveledzaho Muḁagasi. U wanala ha ḁiḁila dza 2 400 MW dza u bveledzwa ha muḁagasi u bvaho kha u fhiswa ha zwivhaswa zwi ḁo thoma nga kotare ya ḁwaha muswa wa muvhalelano.

Tshivhalo tsha 2 600 MW tsha nungo dza muḁagasi u bvaho kha maḁi u ḁo wanala u bva kha Mveledziso ya Vhupo ha madzingu a Tshipembe ha Afurika.

ṬHANGANYELO YA ZWIKO ZWA MUḁGASI

Malugana na pulane khulwane ya muḁagasi ya themo ya tshifhinga tshilapfu, muvhuso u ḁo shumisa gese, piḁirolo, nyukilija, muḁagasi u bvaho maḁini na zwiḁwe zwiko sa tshipiḁa tsha ṭhanganyelo ya zwiko zwa muḁagasi.

Muvhuso u khou dovha hafhu wa lavhelela u wana 9 600 MW dza mbekanyamushumo ya u bveledza nyukilija sa izwi zwo themedelwa ngomu ha Pulane ya Ṭhanganyelo ya Zwiko ya ḁwaha wa 2010 u swika kha wa 2030. Muvhuso wo saina thendelano dza tshumisano na mashango a ḁḁa wa dovha wa ita wekishopho dzine dza vhidzwa phareidi ya vharengisi vha zwiḁaraḁani. Mashango aya, United States of America, Tshipembe ha Korea, Russia, France na China o ḁekedza madzinyinywa ao nga ha nyukilija.

Mashango aya oḁhe a ḁo dzehenelela kha mushumo u pfalaho, u re khagala nahone wa ndeme une wa vha wa u wana ḁiḁila ya u nanga pulane ya shango ḁine ḁa nga shumisana na ḁiḁwe kana mashango ane a nga shumisana kha u ita mushumo wa u bveledza mbekanyamushumo dza nyukilija. Pulane ya muvhuso ndi ya u ḁumanya yunithi ya u thoma kha nethiweke nga ḁwaha wa 2023, tshi ḁo vha tshi tshone tshifhinga tsha tshiimiswa tsha Eskom kha u bva kha puḁanti yayo ya kale ya u bveledza muḁagasi.

Malugana na muḁagasi u bvaho maḁini, thandela i vhidzwaho Grand Inga Hydro-electrical i re na vhushaka na shango ḁa Demokirasi ya Riphabuḁiki ya Congo i ḁo bveledza megawatsi dzi fhiraho 48 000 dza muḁagasi wo kunaho u bveledzwaho maḁini. Shango ḁa Afurika Tshipembe ḁi ḁo kona u swikelela megawatsi dzi fhiraho 15 000.

THIKHEDZO KHA MIMASIPALA

Muvhuso wo ḁetshedza thikhedzo ya masheleni a muḁagasi kha mimasipala i tevelaho ngomu ha ḁwaha wa muvhalelano wa 2015/16:

- Masipala wa Tshiḁiriki wa Amathole, Masipala wa Tshiḁiriki wa Alfred Nzo, Masipala wa Tshiḁiriki wa OR Tambo na Masipala Wapo wa Lukhanji u re Kapa Vhubvaḁuvha, na Masipala wa Tshiḁiriki wa Umzinyathi u re KwaZulu-Natal.
- Hu kha ḁi vha na miḁi i linganaho 3,4 miḁioni kha ḁino shango i si na muḁagasi.

MBUYEDZEDZO YA MAVU

Mbilo dza mavu dzi linganaho 36 000 dzo itwa shango lothe u bva tshe muvhuso wa vula luṭa lwawo lwa vuvhili lwa tshikhala tsha u ita mbilo dza mavu nga ṛwaha wa 2014. Datumu ya tshikhala tsha u guma u ita khumbelo ya mbilo ndi ṛwaha wa 2019.

Muvhuso u khou dovha hafhu u sumbedza mutheo wa mbekanyamaitele wa 50/50, une wa dzinginya ndeme ya pfanelo dza vhathu vha dzulaho na u shuma mabulasini. Zwiimiswa zwa 50 zwa mabulasi zwi ḡo topolwa sa thandela dza ndingedzo. U ya nga milayo miswa yo kumedzwaho, tshikalo tsha nṭhesa tsha vhuṅe ha mavu tshi khou tea u vha hekithare dza 12 000.

Vhabvannḡa a vha nga ḡo tendelwa u langa mavu fhano Afurika Tshipembe, fhedzi vha ḡo ṅewa thentelo ya tshifhinga tshilapfu kana u hadzimiwa mavu lwa tshifhinga tshilapfu.

Ndangulo ya Mulayo wa Vhuṅe ha Mavu i ḡo nekedzwa Phalamenndeni ṅaṛwaha. Nga kha Mbekanyamushumo dza Mbuyedzedzo ya Mavu, hekithare dzi fhiraho 90 000 dza mavu dzo kovhelwa vhorabulasi vhaṭuku, vhadzuli vha mabulasini na vhashumi vha mabulasini.

Mushumo wa u dzudzanya Ofisi ya Dzheneraḡa wa Vhukala Ndeme u kati, wo ḡaho nga maga a Mulayo wa Tsedzuluso ya Ndeme ya Ndaka wa ṛwaha wa 2014. Musi yo no thoma u shuma, mulayo u ḡo ima kha maffungo a uyo ane A takalela u Renga-Uyo ane A takalela u Rengisa zwi si na ndavha uri mavu a fhasi ha Muvhuso.

VHULIMI

Vhulimi vhu ḡisa mveledziso na u vha hone ha zwiḡiwa. Muvhuso u khou shumisana na sekithara dza phuraivethe kha u bvedzwa Mulayo wa Pulane ya Mbekanyamaitele ya Vhulimi, ine ya ḡo ḡisa hekithare dzi linganaho miḡioni nthihi nga kha mavu ane a khou shumiswa u ya kha mveledziso yo fhelelaho nga kha miṛwaha miraru i ḡaho.

Muvhuso u ḡo thusedza nga u bvedzisa fhethu ha zwa vhulimi kana zwiimiswa na madzangano kha masipala wa tshḡiriki muṛwe na muṛwe kha ya 27 i shaesaho u itela u shandukisa ikonomi dza vhuṅo ha mahayani.

Thikhedzo ya u thoma ya masheleni i linganaho R2 biḡioni yo ṭoḡelwa thandela dza fhethu ha vhulimi. Muvhuso u ḡo bvela phanḡa na u engedza nḡila dza u ita mbambadzo kha mashango a nḡa kha zwa

vhulimi, ine i khou ġi aluwa u ʔavhanya, zwiulwanesa kha mimaraga ya Afurika na China. Sa tsumbo, matshimbidzele a mbambadzo ya zwa vhulimi ha mavhele na maapuʔa Afurika Tshipembe zwi tshi ya China o dzudzanyiwa.

Mbambadzo ya maapuʔa fhedzi i humbulelwa kha u vhuisa masheleni a linganaho R500 miliyoni kha thengiselano na mashango a nᅇa nga mirwaha mirahu.

VHORABULASI VHANE VHA KHOU BVELELA NA VHORABULASI VHAʔUKU

Ngei kha Masipala wa Tshiʔiriki wa Vhembe kha ʔa Musina, Muvhuso wa Vunᅇu wa Limpopo wo ᅇea thikhedzo kha ʔshikimu tsha Nwaneᅇi ine ya vha na vhorabulasi vha 300 vhane vha lima miroho kha tshipiᅇa tshi paᅇaho 1 300 (ha) tsha vhulimi ha vhubindudzi.

Tshiimiswa tsho no sika mishumo i fhiraho 2 500, vhunga vhulimi ha miroho vhu tshi ʔoᅇa vhashumi vhanzhi.

MAMAGA

Tshikimu tsha Vhubindudzi ha Goloi tsho vulela vhubindudzi ha sekithara dza phuraivethe ha R24, 5 bilijoni, tsha ᅇisa mbambadzo ya dzigoloi na zwishumiswa zwa R103 bilijoni nga 2013.

Shango ʔa Afurika Tshipembe ʔo ᅇifhaᅇela sekithara khulwane ya goloi kha dzhango ʔa Afurika hune ʔa vhambadzela mashango a fhiraho 152. Sekithara i bveledzaho zwifuko zwa mikumba na zwienda nayone yo aluwa u swika kha u kona u bveledza phere dza zwienda dzi linganaho 60 miliyoni, nahone mbambadzo yo aluwa nga 18% nga mbuelo i vhonealaho kha ndinganyelo ya mbambadzo.

Muvhuso wo ᅇekedza masheleni a fhiraho R2,8 bilijoni kha dzikhamphani dzi re sekitharani dza mamaga, nga kha Vhuᅇiimiseli ha u Alusa Mbekanyamushumo dza Mamaga. Zwo vhuedzaho, mamaga o ᅇekedza masheleni a fhiraho R12,4 bilijoni kha vhubindudzi ha sekithara dza phuraivethe.

MIGODI

U thomiwa ha mbekanyamushumo dzo vhalaho nga fhasi ha thendelo ya mutheo wa Nᅇowetshumo dza Migodi dza Ndeme zwo ᅇisa vhudziki havhuᅇi na fulufhelo sekitharani ya zwa migodi, zwine zwa vha thikho ya ikonomi.

Foramu dza u Fhelisa Vhutshinyi ngomu Migodini dzo no ᅇi vhumbiwa ngei Devhula Vhukovhela, Limpopo, Free State, Mpumalanga na Gauteng. Muvhuso u ᅇo ita thendelano dzo livhiswaho kha vhubindudzi, mishumo, hu tshi katelwa na u dzhielwa nᅇa ha miholo ya vhatu ya fhasisa.

U VUSULUSA ƆOROBO DZA FHETHU HU RE NA MIGODI

Masheleni a linganaho R2,1 bilijoni o vhetshelwa u vusuludza Ɔorobo dza fhethu hu re na migodi, khathihi na R290 milijoni yo themendelwaho u khwinisa fhethu hune vhathu vha dzula zwi siho mulayoni ngei Mpumalanga, Devhula Vhukovhela, Gauteng, Kapa Devhula, Limpopo na Free State.

Mikhukhu i anganyelwaho u swika 133 yo sedzuluswa na u dzudzanyelwa u khwinisiwa nga kha Mbekanyamushumo ya Lushaka ya Thikhedzo ya Khwinifhadzo. Madzulo a linganaho 32 a khou khwinifhadzwa nahone thandela dza u fhaṭa nṅṅu dza 87 dzo itivi u mona na Ɔorobo dza fhethu hu re na migodi dzo topolwaho u thoma.

Muvhuso, sekithara ya zwa migodini na Tshiimiswa tsha zwa Bannga dza Afurika Tshipembe vho saina Thendelano ya Tshumisano kha u bveledzisa vhudzulo havhuḡi ha vhathu.

Muvhuso u bvela phanḡa na u ṅetshedza thikhedzo ya mveledziso ya tshumisano ngomu ha vhupo hu na migodi. Dziṅwe thikhedzo dzi katela zwikili zwa thekhiniki malugana na Pulane dza Mveledziso ya Ṱhanganelano na mveledziso ya Fhethu ho Khetheaho ha zwa Ikonomi.

Ɔorobo dzi re fhethu ha migodi na dzone dzi khou thusiwa nga u bveledza zwine zwa vhidzwa “U humela kha zwa Mutheo” ine ya vha ṅila ya u isa tshumelo vhathuni i bvaho ha masipala. Muvhuso u khou dovha wa sedzulusa tshumisano kha khamphani dza migodini nga kha gemo ḡa Thendelano ya Migodini ya ṅwaha wa 2014.

Muvhuso wo no vhekanya mishumo ya ndango ya mupo, khumbelo dza pfanelo dza maḡi na migodi dzo vhea tshivhalo tsha maḡuvha a 300 kha u ṅetshedza khumbelo idzi dzoṅhe.

Muvhuso u Ɔo thoma tshiimiswa tsha u thusa hune vhathu vha Ɔo wana hone thuso ya tshumelo, kha u shumana na mbilaelo na thaidzo dza vhabindudzi.

MILAYO YA VHASHUMI

Muhasho wa zwa Vhashumi u Ɔo sedzulusa zwipikwa zwa sekithara ya vhulimi, vhusimamiri, tsireledzo ya phuraivethe, dziholosele, na sekithara dza mamaga. Mulayo wa Tshumelo dza Vhatholi wa 2014, une nga mulayo wa Ɔisa tshumelo dza u tholwa kha tshitshavha, u Ɔo fhedziswa.

Mulayo uyo u dovha wa langa maitela a mazhendedzi a u thola a phuraivethe na tshumelo dza vhutholi ha tshifhinganyana, hu u itela u tsireledziwa ha vhathu vhane vha khou ṭoḡa mushumo.

Zwiṅwevho ndi zwauro, Mulayo wa Ndindakhombo ya Vhushaya mushumo wa ṅwaha wa 2001 u Ɔo khwaṅhisedzwa hu u itela u khwinisa mbuelo kha vhavhuelwa na uri zwi katela vhashumeli vha tshitshavha kha u shumiswa ha Mulayo.

MABINDU MAṰUKU

Muvhuso u Ɔo vhetshela thungo 30% ya khethekanyo ya thengiso ya muvhuso zwo fanelaho kha u renga u bva kha dziSMME, zwiimiswa khathihi na Ɔorobo Ṱhukhu na zwiimiswa zwi re mahayani.

MVELEDZISO YA MABINDU A LANGWAHO NGA VHASWA

Muvhuso u Ɔo bvela phanḡa na u ṯuṯuwedza zwikhala zwa Zhendedzi la Mveledziso ya Vhaswa ḡa Lushaka. NYDA yo ṅekedza R25 milijoni kha zwiimiswa zwiṯuku zwa 765 zwi rangiwaho phanḡa nga vhaswa kha shango ḡoṅhe nga ṅwaha wa muvhalelano wo fhiraho.

NYDA yo vhumba vhushaka na Koporasi ya Mveledziso ya ṅḡowetshumo na Zhendedzi ḡa Masheleni kha Zwiimiswa Zwiṯuku kha u sika tshikwama tshi linganaho R2, 7 bilijoni tsha vhaswa.

THEMAMVELEDZISO

Mbekanyamushumo ya Mveledziso ya Themamveledziso ya Lushaka i bvela phanḁa na u vha sumbandila kha zwa mishumo na u vha ḁenḁila kha nyaluwo ya ikonomi.

Maḁi ndi tshiko tsha ndeme kha nyaluwo ya ikonomi na u khwinisa vhutshilo. Thandela dzo vhalaho dzo sedzaho kha u ḁetshedza maḁi kha tshumelo dza ḁḁowetshumo na miḁani dzi khou thomiwa kana ri nga ri dzi kha luḁa lwa ndugiselo u mona na shango.

Thendela khulwane dzi katela Thandela ya Maḁi ya Umzimvubu i re Kapa Vhubvaḁuvha, Damu la Jozini li re Umkhanyakude ngei KwaZulu-Natal na thandela ngei Bushbuckridge hune ha vha Mpumalanga na luḁa lwa u thoma lwa Mokolo Crocodile Water Augmentation ngei Limpopo.

Mvelaphanḁa i khou itwa hu u itela u khwinisa ḁḁisedzo ya maḁi kha vhupo he ha vha ho kwamea nga ḁhahalelo, sa Masipala wa Tshitiḁiriki wa Makana u re Kapa Vhubvaḁuvha, Masipala wa Tshitiḁiriki wa Ngaka Modiri Molema u re Devhula Vhukovhela na wa Giyani u re Limpopo, he maḁi a vha a tshi khou iswa kha mivhundu ya 55 nga ḁwedzi wa Tshimedzi 2014.

ḁETSHEDZO YA BURODIBENDE

ḁwaha wa 2015 u ḁo ta u thoma ha luḁa lwa u thoma lwa burodibende. Muvhuso u ḁo ḁumanya dziofisi kha mimasipala ya malo ya tshitiḁiriki.

“Ine ya vha masipala wa Dr Kenneth Kaunda ngei Devhula Vhukovhela, Gert Sibande ngei Mpumalanga, O.R. Tambo ngei Kapa Vhubvaḁuvha, Pixley ka Seme ngei Kapa Devhula, Thabo Mofutsanyane ngei Free State, Umgungundlovu na Umzinyathi ngei KwaZulu-Natal, na wa Vhembe ngei Limpopo.

Muvhuso wo topola tshiimiswa tsha Telkom sa lone zhendedzi line la ḁo ranga phanḁa kha u thusa kha ḁetshedzo ya burodibende.

U VHULUNGA MAḁI

Muvhuso wo humbela vhathu vhoḁhe kha shango uri vha vhulunge maḁi. Shotha liḁwe na liḁwe ndi la ndeme. Shango li lozwa R7 bilioni nga ḁwaha kha ndozwo ya maḁi. Muhasho wa Maḁi na Vhuthathatshili u ḁo pfumbudza vhatsila kana vhatsila vha shumaho nga dziphaiphi vhane vha ḁo lugisa phaiphi dzine dza khou bvuda vhuponi havho.

THEMAMVELEDZISO YA BADA

Muhashowa Vhuendi u do shumisa masheleni a linganaho R9 bilijoni kha Gavhelo la u lugis-Bada dza Vunḡu nga murahu ha ḡa Thandela ya Sihamba Sonke. Nyengedzedzo ya R11 bilijoni i do shumiswa kha u khwinisa na u lugisa dzibada dzi sa badelwi.

Masheleni a fhiraho R6 bilijoni a do shumisiwa kha u pulanela ḡorobo dza 13, kha u dzhenisa na u shumisa sisiṡeme yo ṡanganelanaho ya vhuendi ha nnyi na nnyi vhuḡati ha uno ṡwaha wa muvhalelano.

THEMAMVELEDZISO YA ZWIKOLO

Muvhuso u do bvela phanḡa na u khwinisa themamveledziso zwikoloni na kha zwiimiswa zwa pfunzo ya nṡha hu u itela u sika vhuḡo vhu shumeaho ha u gudela na u funzela.

Nga kha Vhurangeli ha Netshedzo ya Themamveledziso yo Engedzwaho Zwikoloni, zwine zwa vha tshipiḡa tsha Pulane ya Themamveledziso ya Lushaka, zwikolo zwiswa zwa 92 zwo fhedzisiwa u swika zwino nahone zwa 108 zwi kha ḡi fhaṡiwa.

Zwikolo zwi linganaho tshivhalo tsha 342 zwo wana maḡi lwa u tou thoma, zwa 351 zwo wana tshumelo ya vhuṡhathatshili ya maimo nahone zwa 288 zwo dzheniselwa muḡagasi. Muvhuso wo nanga saithi dza 16 hune ha ḡo fhaṡwa hone khamphasi dza 12 dza Magudedzi a Vhugudisi ha Thekhnikhaḡa na Pfunzo ya Vokheshinaḡa na u vusuludzwa ha khamphasi mbili dzi re hone.

Mushumo u khou ya phanḡa na u thoma yunivesithi tharu ntswa, Sol Plaatjie ngei Kapa Devhula, Yunivesithi ya Mpumalanga na Sefako Makgatho Allied and Health Sciences University ya Gauteng.

U FHAṡELA LUSHAKA DZINṡDU

Muvhuso u bvela phanḡa na u netshedza dzinṡdu kha vhatu. Nga dzi 30 dza Khubvumedzi 2014, nṡdu dzi fhiraho 50 000 dzo netshedzwa nga magavhelo a fhasi na nga mutheo wa nṡdu dzi swikeleleaho. Muvhuso u do dovha hafhu wa netshedza nṡdu dza tshivhalo tsha 5 000 kha maswole a kale. Zwi do thusa kha u fhedza u salela murahu ha u netshedzwa ha ḡinwalo ḡa vhuṡe ha nṡdu ha zwino na ha murahu u bva nga ṡwaha wa 1994 ha nṡdu dzo ṡwaliselwaho.

FULO ḡA OPERATION PHAKISA

Muvhuso wo rwela ṡari dziṡwe dza mbekanyamushumo ntswa dza u ḡisa Pulane ya Mveledziso ya Lushaka. Fulo ḡa *Operation Phakisa* ndi nḡila ya mawanwa a u pulana na u swikelela mbekanyamushumo. Fulo ḡa *Operation Phakisa* kha ikonomi ya lwanzhe lo sedza kha u vula zwikhala kha u tshimbidza zwithu nga zwikepe, vhureakhovhe, vhuḡuwi ha zwi tshilaho maḡini, migodi, ole na gese, thekhinoḡodzhi ya tshaka mbili na sekithara dza vhuendelamashango.

Muvhuso wo kumedzela R9,2 bilijoni kha vhubinduzi ha ṡhoḡuluso ya gese na ole kha vhuima zwikepe ha Saldanha sa tshipiḡa tsha vhurangeli ha fulo ḡa *Operation Phakisa*.

fulo ḡa *Operation Phakisa* kha Vhurangeli ha u Alusa Kḡilniki dzo Teaho i na ndivho ya u engedza vhuḡoni, alivhubveledzisi na u sumbedza vhuḡudeli kha vhashumi dzikḡilniki.

Muvhuso u bva zwino u do sedzulusa fulo ḡa *Operation Phakisa* kha sekithara ya zwa migodi. Muvhuso u do shumisana na sekithara ya migodi uri hu bveledzwe thandululo ine ya do sia hu na mbulelo kha masia oṡhe uri zwi vhuedze zwiko zwashu zwa minerala.

MUTAKALO

Nga murahu ha miṡwaha miṡanu yo fhelaho, muvhuso wo swikelela zwipikwa zwi vhonalaho kha ndondolamutakalo. Uno ṡwaha muvhuso u do rwela ṡari mbekanyamushumo nnzhi u itela u shandukisa u phaḡalala ha vhuḡwadze ha lufhiha, nga mbonela phanḡa yo khetheaho kha vhuḡo vhuraru, vhatshinyi

kha zwiimiswa zwa Tshumelo dza Ndulamiso, vhashumi vha migodini na vhupo vhu re doroboni dza fhethu hu re na migodi.

Kha u lwa na samba la HIV na AIDS, khamphani ya muvhuso ya zwa mishonga, Ketlaphela, ya thomiwa na uri i do shela mulenzhe kha netshedzo ya dziantirithirovaira la kha Muhasho wa Mutakalo.

MVELAPHANĀ YA DUVHA LA MUTAKALO

Nga dzi 10 dza Shundunthule 2015, ri do ta MvelaphanĀ ya Duvha la zwa Mutakalo, ndi vhuṭambo ha dzitshakatsha ho bveledziswa nga Tshiimiswa tsha Mutakalo tsha Lifhasi. Duvha ili li dovha la vha hone khathihi na anivesari ya u vheiya tshiduloni ha Muphuresidennde wa kale Vho Mandela, sa Muphuresidennde wa u thoma u khethiwa lwa demokirasi nga 1994.

U LWA NA VHUTSHINYI NA VHUFHURA

Ho no di vha na mvelaphanĀ dzo no itwaho kha u lwa na vhutshinyi vhu itelwaho vhafumakadzi na vhana. Yuniti ya Tsedzuluso dza Khakhathi dza Miṭani, Tsireledzo ya Vhana na Milandu ya zwa vhudzekani ya Tshumelo ya Mapholisa ya Afurika Tshipembe (SAPS) yo kona u wana zwigwevho zwa vhutshilo hoṭhe zwa 659 kha vhatshinyi vha milandu i kwamaho vhafumakadzi na vhana.

Naho hu uri Muvhuso wa Demokirasi u tshi tendela pfanelo dza vhatu dza u gwalaba, zwi sumbedza migwalabo iyo i tshi tea u vha nga fhasi ha mulayo nahone ya tea u vha nga ndila yavhuḍi sa zwe zwa sumbedziswa ngomu ha Ndayotewa.

Mapholisa vho kona u wana rekhodo ya migwalabo ya 13 575, ine khayoy ya 1 907 yo vha na dzikhakhathi na ya 11 668 i si na khakhathi.

VHUFHURA

Tshiimiswa tshi Lwisaho Vhufhura tsha Komiti ya Ṭhanganelo ya Dziminisiṭa tshi bvela phanĀ na u kwhaṭhisa nndwa ya u lwa na vhufhura.

Muvhuso u na zwiimiswa zwa sumbe zwi lwaho na vhugevhenga na zwiṭiḍa zwa 17 zwa vhusimamulayo zwo itelwaho u fhelisa vhugevhenga. Izwi zwi sumbedza vhuḍidini ha muvhuso ha u lwa na thikho ya samba ili kha shango.

Nga ṅwaha wa muvhalelano wa 2013/14, vhatu vha 52 vho gwevhiwa kha milandu i kwamanaho masheleni a fhiraho R5 miḷioni.

Kha kotare ya u thoma ya ṅwaha wa 2014/15, tshivhalo tsha vhashumeli vha muvhuso vho gwevhiwa nahone oda dzo imiswa dza ndeme i linganaho R430 miḷioni dzo wanala.

Kha u thivhela vhufhura na u ṭuṭuwedza mikhwa ya kuvhusele, Muphuresidennde Vho Zuma vho saina Mulayo wa Tshumelo ya Ndaulo wa ṅwaha wa 2014 uri u vhe mulayo, une kha miṅwe wa thivhela vhashumi vha muvhuso kha u ita vhubindudzi na Muvhuso.

U ṬANGULWA HA TSHUGULU

Khabinethe yo ṅwanakisa tshumisano yo ṭanganelanaho yo kwhaṭhaho ya u thivhela u ṭangulwa ha tshugulu kha shango.

Tshumisano dzi do katela u bvela phanĀ ha u shuma ho ṭanganelanaho na mashango maḷedzani mahulwane, u khwinisa u kuvhanganywa ha mafhungo, na u alusa tsireledzo kha dziphakhani na vhugalaphukha hune tshugulu dza vha hone.

NDALULO YA MIKANONI NA GARAJA YA SMART ID

Muvhuso wo swikelela mvelaphan̄a khulwanesa kha u sika Zhendedzi ̄a Ndaulo ya Mikano, nḡila dzōthe dza vhuimangalavha kha u laula na u khwinisa tsireledzo.

Kha u bvela phan̄a na u ̄netshedza basa, vhadzulapo u bva kha uno ̄waha vha ̄o kona u ita khumbelo ya Garāa ya Smart ID ntswa kha bannga dzavho dzapo nga kha vhusaka vukati ha Muhasho wa Muno na dzīwe dza bannga kha shango.

U FHĀA SHANGO ̄I NA NYALUWO NA VHUKONI

Kha SoNA ya ̄waha wa 2014, Muphuresidennde Vho Zuma vho amba uri muvhuso u ̄o bvela phan̄a na u engedza na u khwinisa kutshilele kwa vhaohlefhali. Nga ̄wedzi wa Nyendavhusiku 2014, Khabinethe yo bvisa mvetamveto ya Lushaka ya Mbekanyamaitele ya Pfanelo dza Vhaohlefhali hu u itela vhubiwa ha tshishavha.

U HUMELA KHA ZWA MUTHEO

Muvhuso wo rwela ̄ari mbekanyamushumo ya “U humela kha zwa Mutheo” u itela u ̄ūuwedza vhubhusi havhūi na ndangulo yavhūi nga u fhungudza zwi tambiseaho, u shumisa masheleni a muvhuso nga vhuronwane, u thola vhashumi vha re na vhubukoni, na u vha na vhūanzi ha u bvela khagala na vhūif-hindleleli ha mimasipala.

Khabinethe u bva zwenezwo yo themendela Mbekanyamaitele ya Mveledziso yo ̄anganelanaho ya vhubo ha ̄oroboni yo ̄ivhadzawho kha SoNA ya ̄wedzi wa Fulwi 2014.

AFURIKA ̄A KHWINE NA ̄IFHASI ̄A KHWINE

Kha u vha tshipīa tsha u fhāa Afurika ̄a khwine, shango ̄a Afurika Tshipembe, ̄i bvela phan̄a na thikhedzo ya mulalo na tsireledzo na ikonomi yo kwhāhaho ya dzingu kha shango. Tshikhala tsha

maAfurika kha u Tāvanya u Fhindula Dzikhakhathi (ACIRC), tshine shango ja Afurika Tshipembe ja shela mulenzhe na u vha muraḡo mutumbuli, zwazwino tshi khou shuma.

Tshiiimiswa tsha Mmbi ya Vhupileli ya Afurika Tshipembe na tsha SAPS zwi bvela phanḡa na u dzhenelela kha u thivhela nndwa na mushumo wa u ita uri hu dzule hu na mulalo kha dzhangho. Shango ja Afurika Tshipembe ji dovha hafhu ja bvela phanḡa kha thikhedzo ya pulane ya thandululo ya dzinndwa yo rangwaho phanḡa nga Mufarisa Muphuresidennde Vho Cyril Ramaphosa ngei Lesotho, Sri Lanka na Tshipembe ha Sudan.

Tshumisano ya zwa Ikonomi na shango ja Brazil, Russia, India, China na ja Afurika Tshipembe (BRICS), vhushaka ho khwaḡha musi thendelano ya mivhuso mivhili ya u tou thoma ya tshakatshaka yo swikelelwa kha vhuḡambo ha vhurathi ha Guvhangano ja BRICS ho farelwaho ngei Brazil nga nḡwedzi wa Fulwana 2014.

Izwi ho vha Thendelano ya Bannga Ntswa ya Mveledziso na Thendelano ya u Thoma Nzudzanyo ya Rizeve ya Mahoro. Mashango a Devhula o bvelelaho a dzula a na vhushaka ha ndeme ha u pulana kha shango ja Afurika Tshipembe nga zwine shango ja kona u engedza mbekanyamaitele yaḡo ya muvhuso na ya mashango a nḡḡa.

Shango ja Afurika Tshipembe ji na vhushaka vhuḡivhaleaho na European Union ngomu ha maḡwe, Mbekanyamushumo ya Mbetselwa ya Themamveledziso ya shango ja Afurika Tshipembe yo ita ndeme ine ya nga lingana heneffa kha R1,5 biljioni.

U vusuluswa ha Mulayo wa Nyaluwo ya Afurika na Tshikhala phanḡa ha Khubvumedzi 2015 na vhuḡikumedzeli ha u tikedza vhurangeli ha mulalo ho rangwaho phanḡa nga maAfurika ndi vhuḡwe ha mawanwa a ndeme a Guvhangano ja Vharangaphanḡa vha United States-Afurika farelwaho United States nga 2014.

Kha tshiiimo tsha ḡhanganelo, nḡwaha wa 2015 u ta tshihumbudzo tsha vhu 70 tsha UN, tshine tsha ḡisa luvhonela lwo khwaḡhaho lu ḡoḡaho u ḡisa tshanduko kha khoro ya Tsireledzo ya UN na kha zwiḡwe zwiimiswa zwa dzitshaka.

U VHULUNGWA HAFHU HA VHAHALI VHA LUSHAKA

Vhahali vha mbofholowo ya Lushaka, Vho Moses Kotane na Vho JB Marks vha ḡo vhulungwa hafhu fhano Afurika Tshipembe nga nḡwedzi wa ḡhafamuhwe 2015. Muvhuso wa shango ja Afurika Tshipembe wo sumbedza khuliso yawo kha muvhuso na vhathu vhawo vha Russia kha u londa nga khuliso zwo salaho zwa vhahali vhashu lwa miḡwaha minzhi.

“Kha nḡwaha uno wa Thendelonzwiwa ya Mbofholowo na Vhuthihi ha u Shuma kha u Alusa Mbofholowo ya Ikonomi, ri ḡitamela vhuthihi na u shuma nga maanḡa, kha u vha na ngoho na mvelaphanḡa kha shango jashu ja manakanaka.”

– Muphuresidennde Vho Jacob Zuma, kha Mulaedza wa Lushaka, wa dzi 12 Luhui 2015.

THINGO DZA THUSO

Muvhuso u na mihasho, tshumelo na mbekanyamushumo dzo fhambanaho dzine dza nga thusa kha u khwinisa matshilo a vhaswa.

Muhasho wa Pfunzo ya Ntsha na Vhugudisi	0800 87 2222
Nnđu ya khumbelo ya Vhukati	0860 35 66 35
Zhendedzi ja Mveledziso ya Vhaswa	0800 52 52 52
Zhendedzi ja Mveledziso ya Mabindu Matuku	0860 103 703
U fheliswa ha Vhutshinyi	08600 10111
Mafhungo a Madzulo a Vhathu	0800 146 873
U humbulwa ha Pfanelo dza Mavu na u Pandelwa	0800 007 095
Tshiimiswa tsha Eskom	086 003 7566
Foramu ya u lwa na Vhufhura	0800 701 701
Mafhungo a Vhulwadze ha HIV na AIDS	0800 012 322

**NOMBORO
YA LUTINGO
MUPHURESIDENDE:
17727**

VHULANGI HA MAVUNDU HA GCIS

VUNDU	MULANGULI	LUTINGO	IMEILI
Free State	Vho Tshenolo Mokeyane	051 448 4504	Tshenolo@gcis.gov.za
KwaZulu-Natal	Vho Ndala Mngadi	031 301 6787	Ndala@gcis.gov.za
Gauteng	Vho Peter Gumede	011 834 3560	PeterG@gcis.gov.za
Kapa Devhula	Vho Marius Nagel	053 832 1378	MariusN@gcis.gov.za
Kapa Vhubvađuvha	Vho Ndlelantle Pinyana	043 722 4903	Ndlelantle@gcis.gov.za
Limpopo	Vho Thanyani Ravhura	015 291 4689	Thanyani@gcis.gov.za
Mpumalanga	Vho Tiisetso Ramotse	013 753 2397	Tiisetso@gcis.gov.za
Devhulan Vhukovhela	Vho Mareka Mofokeng	018 381 7071	Mareka@gcis.gov.za
Kapa Vhukovhela	Vho Louis Botha	021 697 0145	LouisB@gcis.gov.za

Rothe ri isa Afurika Tshipembe phanda

